

előszó Goldziher 194,
Dr. Goldziher Károly

ÚJ MONDATFOSZLÁNYOK
A NOMÁD
MAGYAR NÉPRŐL

professor emeritus
186.
úgy tintelettel

ÍRTA
JANICSEK ISTVÁN

Janicsek István
sejmi filológus.

Különlenyomat a „SZÁZADOK” 1929. évi VII–VIII. számából.

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA MÚZEUM-KÖRÜT 6.

Budapest - Kinn

Új mondatfoslányok a nomád magyar népről.

1825-ben a szentpétervári tudományos akadémia kiadványai között egy érdekes munka jelent meg, mely a következő címet viselte homlokán: „Sur les origines Russes.“ E dolgozat szerzője a fáradhatatlan orientalista, Joseph Hammer volt, aki ezen írásával — tudtán kívül — nem csekély szolgálatot tett a magyar őstörténelmi kutatásnak.

Ugyanis a nevezett mű a rüs (orosz) népről megemlékező arab, perzsa és török firkászok krónikáiból átvette azon tudósításokat, melyek a turk¹ népre vonatkoznak. Ily módon — a francia fordítás kíséretében közölt — perzsa és török szövegek között, H. imént említett kiadványában, három helyen is megtaláljuk a nomadizáló magyarságra vonatkozó ama híradásokat, melyeknek egyik-másik mondata — minden valószínűség szerint — visszavezethető ama bizonyos ősforrásra, melynek nyomait felfedezhetjük Ibn Rustah, al Bakrī, Gardizī stb. műveinek idevágó cikelyeiben.

A három rész közül az első Šukrullah ibn Šihāb ed Din²-nek Keleten előnyösen ismert perzsa krónikájából van kivéve. A második Muḥammad Kātīb „Dsāmī ut-tevärikh“-jából való idézet, mely azonban majdnem szórul-szóra ugyanazt mondja a volgamenti magyarságról, mint az előbb említett Šukrullah ibn Šihāb ed Din, egyszerűen azért, mivel a turk törzsekre s így az ősmagyarokra vonatkozó része is az előbbiből van kiollózva.

Végül az utolsó töredék Hammer munkájában Hādsī

¹ A régi keleti források a rüs (orosz) népet igen gyakran a turk törzsek között említik.

² A krónika címe: Behdset ut-tevärikh. Hādsī Khalfā szerint (ed. Flügel, Leipzig, 1837, II. 73.) a hedsra 861. évében íródott (Kr. u. 1456—57.) Tizenhárom fejezetre tagozódik. Az utolsó, oszmán-török történetet tárgyaló részben több helyen megemlékszik törököknek a magyarság ellen vívott harcairól, így — tizenkét sorban — a nikápolyi csatáról is.

Khalfa-nak silány földleírásából, a Dsihān Numa-ból van kieszedve, mely idézet azonban őseinkről még annyit sem mond, mint az imént említett töröknyelvű krónika.

Ezen három szövegidézetről¹ eléggé hálásak lehetünk Hammernek már csak azért is, mivel ezek voltak csaknem a legelső közzétett tudósítások², melyek keleti íróknak a vándorló magyarságra vonatkozó híradásait a nyilvánossággal megismertették.

Érdekes, hogy Hammernek — mint az említett munkájából kiviláglik — fogalma sem volt arról, hogy az általa közzétett keleti szövegek, három helyen is megemlékeznek az „ősmagyarokról“; ő a „maharkákat“ valahol Kis-Ázsia határán kereste.³

1835-ben Pesten, ismét Hammernek egy még most is használható munkája jelent meg; a „Geschichte des Osmanischen Reiches“. Ezen hatalmas mű X. kötetében egy fejezet a turk törzsek rendszeres áttekintését tárgyalja⁴, ahol is a jeles orientalista többek között elmondja, hogy a „Sur les origines Russes“ megjelenése óta felfedezte Dsemäleddin Muhammad 'Aufi-nak anekdotákat tartalmazó munkáját, melynek címe: Dsāmi' ul hikājat.⁵ Erről az anekdotagyűjteményről⁶ megjegyzi, hogy ezt hárman fordították török nyelvre, még pedig: Timur történetírója, Ahmed ibn Arabsāh, továbbá Nedsati, az ismert költő, végül pedig Saliḥ ibn Dselāl. Hammer a legutóbbinak fordítását becsüli a legtöbbre, miért is átveszi tőle a turk népekre vonatkozó részt, melynek hű német fordítását adja az imént említett fejezetben.

Úgy látszik, hogy ezen fejezet megírásakor Hammer már sejtette a „moharrika“ nép mivoltát, mivel a német fordításban, zárójelben már magyarázni kezdi eme népvét — igaz, hogy nem helyesen.⁷

¹ Ezen részeket lásd: Sur les origines Russes: 108., 123—124. és 130.

² A Dsihān Numa-nak egy igen rossz latin fordítása megjelent 1818-ban (M. Norberg). Itt a magyar törzsrre vonatkozó részt az I. 513. oldalon találjuk meg.

³ 1. Sur les origines Russes 47. (Francia fordítás)

⁴ Geschichte des Osm. Reiches etc. X. 681—688.

⁵ Ugyanott 683.

⁶ Az eredeti mű perzsa nyelven íródott. A IV. rész 16. fejezete a turk törzsekről szól. Itt találjuk meg a nomád magyarokról szóló tudósítást is.

⁷ Már a 682. oldalon ezt mondja: . . . „Medachreke (von den Abschreibern in Moharrika verderbt)“ . . . A fent említett német fordításban pedig (687.) a „Mahrika“ szónál zárójelben ezt mondja: (Medachterike d. i. die Medschtereken.)“

Hammer előbbi két munkájának a turk népekkel foglalkozó szemelvényei a XIX. sz. második felében meglehetősen érdeklődést keltenek. Különösen a „Sur les origines Russes“-ben közzétett Šukrullah-idézetek vonják magukra a bűvárkodók figyelmét. Így Chwolson¹, De Goeje², Thury³, Vámbéry⁴, gróf Kuun Géza⁵ munkáiban elég gyakran találkozunk velük.

Marquart híres munkájában⁶ gyakran megemlékszik Hammernek a „Sur les origines Russes“-ben található perzsa és török szövegidézeteiről, még pedig túlnyomólag Šukrullah tudósításairól, melyeket Marquart — mint az munkájából kétségtelenül megállapítható — *csakis* Hammernek előbb említett szentpétervári kiadványából ismert. Ezen perzsa író émeleteinek — *melyek egyike másika máma már teljesen elavultnak, illetve helyét meg nem állónak mondható* — alátámasztására is felhasználja.⁷

Ugyancsak Marquart Šukrullah ibn Šihāb-ról szólva többször ama meggyőződésének ad helyt, mely szerint *ez a perzsa krónikás nagyon hanyagul* (sic: sehr nachlässig) *ollózta ki Muhammad-i-'Aufi⁸-t, aki legközelebb áll Ibn Rustahhoz.*⁹ (?)

Kétségtelen, hogy Marquart Šukrullah munkájának idevonatkozó részeit *csakis* a már gyakran említett Hammer-féle kiadásból ismerte. Aki csak húsz-harminc keleti kéziratot böngészett át, az igen jól tudja, hogy egy keleti munkáról nem lehet, sőt nem szabad bírálatot mondanunk akkor, ha azt egyetlenegy kéziratból, illetve ennek kiadásából ismerjük. Nem egyszer megtörténik, hogy 5—10 oly kézirattal rendelkezünk, melyek egyetlenegy krónikának variánsai (másolatai), de néha még ezen 5—10 kézirat birtokában sem vagyunk feljogosítva arra, hogy az illető munkáról bírálatot, illetve ítéletet mondjunk. *Ezt az elemi szabályt még egy Marquartnak sem szabad figyelmen kívül*

¹ Ibn Rustah, St. Petersburg, 1869. (Szöveg és orosz fordítás, valamint forráskritika). 53., 54., 113., 116. stb.

² L. De Goeje Ibn Rustah kiadását (142. l.)

³ L. Thury idevágó cikkét a Századokban (XXX. évf. 9. f.)

⁴ „Magyarság eredete.“ Pest, 1882. 113. l.

⁵ M. H. K., 170. l.

⁶ Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, Leipzig 1903.

⁷ l. ugyanott 516—517.

⁸ Előbb többször szó volt erről, a magyar őstörténetben nem jelentéktelen szerepet játszó perzsa íróról, aki a XIII. sz. közepe táján írta a már szintén gyakran említett anekdotagyűjteményét. Ezután is gyakran fogunk róla megemlékezni (l. tovább).

⁹ Osteuropäische stb. Előszó XXX.; továbbá 516—517, 519 stb.

hagynia annál inkább, mivel — mint ezt később látni fogjuk — Šukrullah nem is olyan hanyagul ollózta ki Muḥammad-i-‘Aufi-t. Továbbá az sem egész biztos, hogy a „Behdset ut-tevarikh“ *csakis* a „Dsami‘ ul hikājat“¹-ból merítette a turk népekre vonatkozó tudósításait. (l. később.)

A British Museum keleti kéziratárában búvárkodva Šukrullah ibn Šihāb-nak két perzsa és egy töröknyelvű kéziratát¹ találtam meg. Ezek közül az első kettő csaknem hajszálnyira azonos a Hammer által közölt perzsa szöveggel (l. előbb). A harmadik, török nyelven íródott kéziratban (l. később) oly mondatfoszlányokra bukkantam, melyek az eddig ismert keleti kéziratok, illetve kiadások *egyikében sem* találhatók meg.

Tovább kutatva, Muḥammad ‘Aufi-nak négy kéziratát² találtam meg, melyekben a turk törzsekre vonatkozó részek megtalálhatók. Mivel e négy kézirat szövege többé-kevésbé eltér egymástól, továbbá — ha jól tudom —, minthogy nálunk az említett négy kézirat közül talán csak az Or. 2676.-ot ismerik odahaza, talán nem lesz érdektelen, ha a Dsami‘ ul hikājat idetartozó szövegének hű fordítását adom, alapul vévén az Or. 236.-ot. Mivel pedig *valószínű*, hogy Šukrullah — mint azt nem rég említettük — Muḥammad ‘Aufi-tól vette a magyarokra vonatkozó részt, talán nem lesz hiábavaló fáradság, ha a Behdset ut-tevarikh-nak előbb említett török verzióját (Or. 9266. A British Museum 1923 júniusában vette Abdel Ghāni Šahab-tól) párhuzamos előadásban fogom ismertetni a Dsami‘ ul hikājat idevágó cikkelyével.

A fokozottabb mérvű szemléltetés kedvéért kívánatos lett volna Šukrullah-nak perzsa nyelven írott krónikájából is közölni a megfelelő szöveget, azonban, mivel éppen a töröknyelvű variánsban találjuk meg az előbb említett ismeretlen részeket, továbbá mivel ezen szöveg közlése közben úgy is állandóan szem előtt fogjuk tartani a British Museumban talált két perzsanyelvű krónika idevonatkozó anyagát, ismétlem, mindezeket tekintetbevéve elegendőnek találjuk ha a töröknyelvű kéziratot hasonlítjuk össze Muḥammad ‘Aufi megfelelő soraival. Ezen indítékok talán eléggé megokolják ama *látszólag* fordított eljárást, melyet Šukrullah szövegével végzünk akkor, midőn nem a perzsa eredetit, hanem a török verziót adjuk.

¹ Or. 1627, Or. 2775 és Or. 9266.

² Or. 236., Add. 16,862, Or. 2676, Add. 7672.

Muhammad 'Aufi:

(Or. 236. fol. 499. b.)

„A turkok között van egy másik nép is, melyet maharķa-nak neveznek.¹

Ezeknek sok tartományuk van.

Országuk terjedtsége százszorszáz farszank.

Vezérüket kendeheknek hívják, amikor ez lóra ül húszezer ember lovagol vele.²

S nekik sátraik³ vannak és saját állataikkal utaznak.

Földjük Rüm tengerrel határos.

Országuk két folyó partján van. A két folyó közül az egyiket Vafā-nak, a másikat Etil-nek nevezik.

Mindkettőjük nagyobb a Dsihün-nál.⁴

¹ Ad 16,862 (fol. 368. a.): mah farijeh (?)

² Az Add. 16,862 (fol. 368. a.) és az or. 2676 (fol. 67. b.) ezen két mondatot fordított sorrendben adja, miként azt Ibn Rustah-nál is konstatálhatjuk. (Ed. De Goeje, 142, avagy Brit. Mus. Add. 23,378. fol. 163. a.)

³ A szövegben singularisban, miként Šukrullah-nál is.

⁴ Ezen résznek második, harmadik és negyedik mondata *mind a négy kéziratban* másképp van meg. Így az or. 2676. fol. 67. b.: „Es e nép tartózkodási helye két folyó partján van. A két folyó közül az egyiket Vafā-nak, a másikat Etil-nek nevezik. Ezek nagyobbak a Dsihün-nál“ . . . Az Add. 7672 fol. 212. b.: „Es földjük szegélyén [sic] két folyó van. Egyiküket Daķā-nak [sic], a másikat Etil-nek nevezik. Ezek a Dsihün-nál nagyobbak.“ Végül az Add. 16,862. fol. 368. a.: „Es két folyó van, mely földjükön keresztül folyik és a Rüm tengerbe

Šukrullah ibn Šihāb:

(Or. 9266. fol. 67. b. és 68. a.)

„A hetedik törzs. A turkok között maharķa¹-nak nevezik.²

Ezeknek országa száz farszank.

Uralkodójukat kajdeh³-nek hívják.

Bárhová is utaznak,⁴ összes podgyászuikkal, szolgálóikkal, a trónussal, sátrakkal és állataikkal együtt utaznak.

Országuk Rüm birodalommal határos.⁵ Ama tartózkodási és táborozási helyük, ahol megpihenni szoktak,⁶ két hatalmas folyó partján van. Ezeknek egyikét Vafā-nak, a másikat Ātilnak hívják. Mindkét folyó nagyobb a Dsihün-nél és a *Sihün-nél.* [Sic.]

¹ A két perzsa kéziratban éppen így. (Or. 2775. 22. b. és or. 1627. 59. a.) Thury e névvel kapcsolatban támadja Hammert s megállapítja, hogy ez a népnév az általa használt Hādsi Khalfa-nál van meg helyesen (!), még pedig így: „mad-sarka.“ (L. „Századok XXX. évf. 9. füzet 785. l.“) Tudjuk, hogy az arab írásmód technikája folytán a fentebbi népvect éppen úgy olvashatjuk maharķa-nak, mint muhriķa-nak, vagy muhraķa-nak, alkalomadtán mad-sarķa-nak, esetleg med-sreke-nek is (mint Hammer a „Geschichte des Osmanischen Reiches“-ben. (Lásd előbb.)

² A két perzsa kéziratban: „A hetedik törzs egy nép a turkok közül, melyet maharķa-nak neveznek.“ (Kb. u. ezt mondja Hammer perzsa szövege is a „Sur les origines Russes“-ben.)

³ Eppen így a perzsa kéziratban is. (Mindkettőben ugyanígy.) Hammernél „kid“ stb. (A „kendehek“-nek hibás másolása.)

És közöttük, valamint a šakláb-ok és rüs-ok között állandó háborúskodás¹ van, de ők mindig azon társaság² fölé kerekednek és rabszolgáikat foglyul ejtik³, Rüm-ba viszik és eladják.

S ők kereskedés folytán állandóan nagy vagyonnal rendelkeznek.⁴

Ezek, valamint a šakláb-ok és rüs-ok között *nyáron-télen*¹ állandó háború és csatározás² van, azonban a maharğa turkmánok³ állandóan a šakláb és rüs népek fölé kerekednek, *ezeket ülögetvén*⁴ *bilincsekbe verik* s fogságba ejtik és *a rajtuk lévő mindenfajta* [?] ⁵ *és cobolyprém ruhákat lehúzzák róluk, csupaszon Rüm-ba viszik és eladják.*⁶ [T. i. a foglyokat.]

Ha összehasonlítjuk Šukrullah imént közölt szövegének ötödik mondatát (mely a vándorlásról szól) al Bakr¹-nek,

szakad. Ezen nép tartózkodási helye a két folyó partján van, melyek közül az egyiket Dūfā-nak [sic], a másikat Nand-nak [sic] nevezik. Ezek a Dšihūn-nálynagyobbak. Ezen legutóbbi mondat sok érdekes feltevésre ad alkalmat. Mind a négy közölt részből a napnál fényesebben kiviláglik a keleti másolóok hanyagsága.

¹ A „háborúskodás“ hiányzik a mondatból, ellenben megvan a másik három kézirat idevágó részében.

² „dsemā“at.

³ „ve bard i isān asir kard [sic.] Az Add. 7672.-ben ez a mondat tisztább formában van meg: „ve barde isānrā barūm barand stb...“ Amint azonban látjuk, itt a két mondat össze van vonva.

⁴ „Ve isānrā pīvaste bisebeb tid-sārat ni‘met besjār bāšad.“ Ha ezen mondatot összehasonlítjuk Gardizī megfelelő soraival, de még inkább Ibn Rustah utolsó három, négy mondatával, kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy Muḥammad ‘Auī-nak ezen mondatába több (esetleg öt-hat) mondat van belesűrítve. Ezen utolsó gondolat az Add. 16,862-ben nincsen meg.

¹ Ed. Kunik-Rosen. Št. Petersburg. 1878. 45. lap.

⁴ Az egész mondat így: „herkende kim sefer eteler [sic] bār ve bengāh ve havāšī ve takht ve khargāh ve mavāšī ile sefer ettiler.“

⁵ Fol. 68. a.

⁶ „arām ededsek maḳām ve dsāi-gāhlary“ . . . Igen precizül hangzik.

¹ Így!

² „juriš.“

³ „tarākime-i maharğa.“

⁴ „bunlary zeden zeden“ . . . esetleg: „bunlary zeren zeren“ . . . (?)

⁵ „ve űzerinde bulunan dsins ve šakğ ve sammūr pustīnlaryny űjarlar“ . . . Itt valami hiányzik a szövegben vagy pedig a kompilátor félreértette az eredeti textust.

⁶ Az összes aláhúzott részek tartalmazták az új mondatokat, illetve mondatfoslányokat.

Ibn Rustah-nak, Gardizi-nek,¹ Muḥammad 'Aufi'-nak, végül Hammer és Thury szövegeinek megfelelő *mondatroncsaival*, minden kétséget kizárólag megállapíthatjuk, hogy az eddig ismert keleti írásművek egyike sem fejezi ki oly világosan és szemléltetőn a vándorló magyarságnak mozgó, illetve nomád voltát, mint éppen a fentebbi Šukrullah-idézet. Ehhez a megállapításhoz szó nem férhet. Lehet azonban, hogy a perzsa írónak ezen összetett mondata szintén nem teljes (habár ez nem valószínű), de ha összehasonlítjuk ugyancsak Šukrullah-nak az immáron gyakran emlegetett perzsa kéziratával, illetve kiadásaival (Hammer) s egyéb török variánsával (szintén Hammer l. előbb), de főleg Muḥammad 'Aufi'-val, kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy a british-museum-i töröknyelvű kéziratnak szóbanforgó mondata sokkal teljesebb, precízebb alakot mutat amazokénál. S ha ezen összehasonlítást még egyszer elvégezzük, azt is leszögezhetjük, miszerint ebben az esetben eme összes idevágó idézeteknél *egyetlenegy azonos* mondattal van dolgunk, avval a különbséggel, hogy az or. 9266. számú kézirat ezen mondatnak teljesebb — esetleg tökéletes? — formáját tartotta meg, míg az imént említett egyéb kéziratok illetve kiadások annak csak egy töredékét (az említett összetett mondatnak utolsó részét) tárják szemünk elé. Lehet azonban, hogy ebben az utóbbi esetben nem a szerzők, hanem a másolók okolhatók a szöveg fogyatékoságáért.

Ugyancsak pontosabb munkára mutat a „nyáron-télen“ kifejezés (l. a megfelelő szövegrészt Šukrullah fent közölt szövegénél). Ez ugyan burkolt formában megvan Gardizínál, Muḥammad 'Aufi'-nál, továbbá Šukrullah-nak két british-museum-i perzsa kéziratában és Hammer perzsa szövegkiadásában³ is, azonban lehetetlen tagadnunk, miszerint a „nyáron-télen állandó“ . . . stb. kifejezés precízebb az „állandó“ . . .-nál. (l. fent a két párhuzamos szöveget, valamint az említett Gardizi-szövegeket stb.)

Hasonlóképen teljesen újat mond a foglyok kezeléséről megemlékező rész is (l. fent), habár félő, hogy ebben a mondatban hiányzik valami, avagy esetleg a szerző (vagy a másoló?) félreértette az eredeti szöveget.

Visszont, ha összehasonlítjuk a közölt két párhuzamos

¹ Oxford-Ouseley 240; 240. b., 241. a—b. és Cambridge, King's College No. 213.; 192. b. és 193. a—b.

² Ezen írók megemlítésének sorrendje *szándékosan így* van feltüntetve!

³ Mindezekről a művekről gyakran szó esett. (l. előbb.)

szöveget, látjuk, hogy Šukrullah kompilációjában több helyen kisebb-nagyobb terjedelmű úr tátong. Továbbá észleljük, hogy egy két mondat értelmét nem tüntette fel pontosan (Pl. „Ezeknek országa száz farszank“ ehelyett: „Ezek országának terjedtsége szélességben és hosszúságban száz farszank“). Azonban azt is leszögezhetjük, hogy mindezen mondatrövidítésekben, illetve mondatátalakításokban a szöveg eredeti értelme ugyanaz maradt.¹

Mindezek után bátorkodom szerényen megkérdezni az igen tisztelt olvasót, vajjon oly „sehr nachlässig“ ollózta-e ki Šukrullah Muhammad ‘Afi-nak a turk népekre vonatkozó tudósításait, mint azt Marquart mondja?

Továbbá, bizton állíthatjuk-e, miszerint Šukrullah *csakis* Muhammad ‘Afi-tól vette át szövegének boncolókésünk pengéje alatt fekvő részét? Ha az ismert szövegeket jól összehasonlítjuk, továbbá alaposan megrágjuk, minden jogunk meg van annak feltevésére, miszerint Marquart-nak e tekintetben sincs tökéletes igaza.

Šukrullah-nak szóbanforgó két perzsa és egy töröknyelvű kéziratát lapozgatva észre vesszük, miszerint ez a perzsa író az imént említett három variánsban megemlékszik egy „Kitāb masālik va mamālik“ (így!) című könyvről,² mint általa ismert forrásról. Tudjuk, hogy Ibn Khurdābah-nak, al Dsaihāni-nak az a könyve, melyben éppen a turk népekről s így a magyarságról szóló tudósítás is bennfoglalatik, körülbelül a fentebb említett címet viseli homlokán. („Kitāb al masālik val mamālik“ = „Az útvonalak és a birodalmak könyve.“ Amint látjuk, a közölt könyvcímek egyezése nem hajszálpontos.) Annak ellenére tehát, miszerint al Dsaihāni és Ibn Khurdābah-on kívül még egy két arab geografus könyvében ugyanezt a címet látjuk, ismétlem tehát, mindennek dacára feltehetjük, miszerint Šukrullah ismerte Ibn Khurdābah-nak, vagy al Dsaihāni³-nak

¹ Érdekes, hogy sem Muhammad ‘Afi, sem pedig Šukrullah eddig említett összes verziói nem emlékeznek meg a *ds’lah*-ról. Vajjon ennek oka csak a véletlen szeszélyes játékának tulajdonítható-e, vagy más körülménynek is?

² l. or. 9266. fol. 49. b. (töröknyelvű változat). A másik két perzsa kéziratban (or. 2775. fol. 18. a. és or. 1627. fol. 51. a.) a könyv címe még hanyagabb módon van feltüntetve: „Kitāb al masālik ve kitāb al mamālik.“

³ Érdekes, hogy Dsaihāni említett művét ily néven is emlegetik: „A Keleten íródott útvonalak és birodalmak könyve“, melynek pendant-ja a „Nyugaton íródott útvonalak és birodalmak könyve“ (Szerzője: al ‘Azri.) Brit. Mus. 23,384. Plut. fol. 3. a.

ezen nagyhírű munkáját. S ha már most ezen feltevéseink mellé csatoljuk azt a körülményt, mely szerint Šukrullah török szövegében oly részeket is találtunk, melyek *egyáltalában* nem találhatók meg Muḥammad 'Aufi említett szövegeiben (l. előbb, a szövegismertetést stb., stb.) úgy még inkább jogunk van kételkedni Marquart-nak azon állításában (l. előbb), miszerint Šukrullah „*csupán*“ Muḥammad 'Aufi-ollózta ki.

Igaz, hogyha ezen két keleti írónak nemcsak a magyarokról megemlékező szövegét vetjük egybe, hanem a besenyőkről, kaimakok-ról, ghuz-okról, szeldsukokról¹ (melyek az előbb említett „ghuz“ turk néppel kapcsolatban kerültek be a szövegbe) és a többi turk törzsekről szóló részét is, úgy *valószínűnek* találjuk, hogy Šukrullah kompilációja semmi egyéb, mint Muḥammad 'Aufi idevonatkozó sorainak kópiája, melybe azonban *esetleg* belecusszant *al Dsaiḥānī, vagy talán Ibn Khurdābah (???)* előbb említett könyvének *egy-néhány mondattöredéke*.

Ha megnézzük Muḥammad 'Aufi és Šukrullah előbb közölt párhuzamos szövegében a vándorló magyarság nénevét, látjuk, hogy ez erősen eltér a Gardizī, Ibn Rustah al Bakrī és Abu-l Fidā (ed. Reinaud, 1840., p. 222—223) által használt madsgarijjeḥ, maḥfarijjeḥ, illetve muḥfarijjeḥ alaktól. Ezen el nem hanyagolható különbözőség méltán kelthet feltűnést mindazok körében, akik az arab kézírás technikájával tisztában vannak. Ugyanis a Muḥammad 'Aufi-nál és Šukrullah-nál konstataált *maḥarka* bátran olvasható muḥrika-nak, muḥraka-nak, alkalomadtán madsarka-nak avagy a már régebben említett egyéb hangzású szónak, azonban madsgarijjeḥ —, avagy maḥfarijjeḥ-nek nagyon bajosan. Az egyezés lehetőségét még azok sem igen képzelhetik el, akik előtt nem ismeretlen fogalom a keleti másolók hihetetlen hanyagsága.

Úgy látszik azonban, hogy az ebben a pillanatban említett keleti másolásimód hanyagsága az egyes szavak kopirozása tekintetében nem ismer határt s halomra dönt minden logikára és hangtani, valamint írástechnikai regulákra ala-

¹ Amint látjuk, a szeldsukokról szóló rész arra enged következtetni, miszerint a szövegben vannak újabb és újabb betoldások is. Ilyenek még: Dsingiz khān (a szeldsukok kivonulásával kapcsolatban említi Šukrullah), továbbá a rūs népnél a 303-as évszám (hedsra) megemlézése. (Mindkét írónál.) Azonban, ha jól megfigyeljük az idevonatkozó szövegrészeket, megállapíthatjuk, hogy ezek az újabb keletű betoldások többnyire oly turk törzsekkel kapcsolatban kerültek a szövegbe, melyek Kelet történetében előkelő szerepet játszottak. (Pl.: a ghuz ok stb.)

pított elméletet. Ugyanis ha megnézzük Muhammad 'Aufi-nak a British Museumban levő Add. 16,862. sz. kéziratát (fol. 368. a.; lásd előbb), azt látjuk, hogy ott a magyar nép említése — *a másik három 'Aufi-féle kézirattal, továbbá Šukrullah idevonatkozó szövegével, valamint Hammer megfelelő idézeteivel ellentétben* — nem maharka, avagy esetleg madsarka, *hanem mahfarijeh* (?) néven történik. Ezen utóbbiból pedig madsgarijeh alak már könnyen lehozható.

Eszerint tehát fel kell tételeznünk, hogy a „maharka“ esetleg a „madsgarijeh“ hibás elírása folytán került bele Muhammad 'Aufi, illetve Šukrullah szövegébe. Ismétlem azonban, ezen feltevésnek egyáltalában nem muszáj helytállónak lennie. E kérdés végleges tisztázására csak akkor gondolhatunk, hogyha elegendő számú idevágó kézirattal fogunk rendelkezni. (Érdekes, hogy Chwolson is hajlandó a maharka-t a mahfarijeh¹-vel azonosítani.) Addig is felesleges ama érdekes hipotézisekkel előhozakodunk, melyeket joggal vethetnénk fel akkor, ha minden kétséget kizárólag bebizonyosodnék, miszerint a „maharka“ (stb.) még sem azonos a „madsgarijeh“-vel.

Végül szabad legyen a következő kérdést feltenni: az ősmagyarország mely tartózkodási helyére vonatkoznak Šukrullah, illetve az ő elődjének, Muhammad 'Aufi-nak tudósításai?

Ha megnézzük a tárgyalás alatt levő, kétféle perzsa szöveget megállapíthatjuk, miszerint valószínűleg ezekben nem foglaltatik benne a mai Magyarországon megtelepedett ősmagyarországról szóló tudósítás.

A további fejtegetést — egyszerűség kedvéért szabad legyen *csakis* Šukrullah-ra vonatkoztatni.

Ha ismét jól megrádjuk e szöveget, s összehasonlítjuk a többi, gyakran emlegetett szövegekkel látjuk, hogy Šukrullah — minden kétséget kizárólag igen hiányos — tudósításának gerince a Fekete-tenger északi partjára vonatkozhat s esetleg *egy* mondat — a vándorlásról szóló — egy régebbi szállásra. Azt is feltehetjük, hogy — még abban az esetben is, ha Šukrullah az idevonatkozó szövegét nemcsak 'Aufi-tól, hanem ezenkívül másvalakitől is compilálta — az egész tudósítás egyetlenegy időből származik. Ennek feltevése ugyan kevésbé valószínűbb előbbi fejtegetésünknel, de ha jól megnézzük a szöveget föl lehet tennünk ezen lehetőséget is,

¹ L. Chwolson „Ibn Rustah“ kiadását. St. Petersburg, akad. kiad. 1869. 113. oldal.

hiszen Šukrullah mondatai a nomád és a steppéken csatangoló magyarságról szólnak s semmi oly betoldás nem szerepel a szövegben, mely *határozottan* az imént felállított elméletünk ellen szólna.

Igy tehát a végnélküli szófacsarásnak s hiábavaló teoriafaragásoknak elejét veendő tételezzük fel Šukrullah tudósításának a nomád magyarság vándor életének *egyetlenegy* fázisára való vonatkozását.

Ha ezen *ideális feltevést* tartjuk szem előtt, úgy igen valószínűnek tartjuk, *miszerint az egész tudósítás a Don és Volga között, illetve az e két folyó partján éldegélő magyarságra vonatkozik.*

Ugyanis a Volga-folyó neve a középkori arab és perzsa irodalomban „Etil“ (Atil, Átil stb.) szóval van feltüntetve. A száz farszank körülbelül 600 km.-rel egyenlő. A két folyó partján éldegélő magyarságról szóló mondat (l. a szöveget) burkolt formában ugyan, de eléggé észlelhetőn kifejezi azon lehetőséget, miszerint a két folyó között steppe terület el. Ugyanis a steppéken éldegélő népes nomád törzsszövetség (mint amilyen a magyarság is volt) csak ott tud hosszabb ideig megmaradni, ahol folyót talál. Továbbá, amint a szövegből látjuk, a két folyó igen nagy volt. *Ha már most ezen adatok birtokában egy pillantást vetünk az európai délorosz-steppe hegy- és vízrajzi térképére,* látjuk, hogy az Etil mellett, tőle 600 km.-re, egy steppét keresztül szelő nagy folyó csakis egy van: a *Don*. S ha meggondoljuk, miszerint a „Vafā“-t — hibás elírás feltételezésének lehetősége folytán — gyönyörűen elovashatjuk Danának, esetleg Don¹-nak is, úgy evvel még szilárdabb alapot nyerünk előbb felállított ideánkhoz. Tudjuk, hogy Hādsi Khalfa a „Vafā“ helyett „Ten“-t, illetve Tan-t ír (L. Dsihān Numa. Ed. M. Norberg, 1818; I. 512., továbbá Hammer török szövegében, a „Sur les origines“ stb. 130. oldalán), ami szintén nem mond ellene elméletünknek. A „Vafā“-t nem lehetne egyeztetni a Don-nal akkor, hogyha minden okunk meg volna annak feltevésére, miszerint az „Etil“ folyó mellett a szöveg hiányos. Ezen nem valószínű eshetőség felborítaná összes eddigi fejtegetésünket.

(Nem szabad elfelednünk, hogy vannak esetek, melyeknek vizsgálatakor esetleg több eredményt érünk el akkor, ha e vizsgálat tartama alatt egy lehetőségből kifolyólag szintén egy valószínűséget tételezünk fel, ismétlem, ezen kísér-

¹ E két folyónévről más helyen is értekeztem.

leti eljárás néha többet ér ama módszernél, melynél az összes lehetséges esetek tárgyalásával — úgy lehet — végtelen sok eshetőséget hozunk létre! . . .)

A magyar őstörténelmi kutatásokat megnehezíti az a körülmény, hogy igen kevés megbízható topografiai adattal rendelkeznek. A kezeink között lévő keleti kútforrások azonban sejtetik velünk, hogy ezeknek ősforrásában, továbbá Dsaihāni, illetve egy második vagy egy harmadik, sőt esetleg egy negyedik ismeretlen személy munkájában, — jóval többet találhatunk ama tudósításoknál, melyeknek jelenleg birtokában vagyunk.

Janicsek István.

A fent említett kéziratokon kívül Oxfordban ismét alkalmam volt átvizsgálni Sukrullah Ibn Sihāb egy perzsanyelvű krónikáját (Bodl. Marsh 628, fol. 39. b. 40. a.), mely azonban semmi újat nem mond részünkre. Ugyancsak az oxfordi Bodleian-ban és a londoni India Office könyvtárában Muḥammad 'Aufi-nak több Dsāmi' ul-ḥikājāt c. kéziratát vizsgáltam át. Ezek közül az egyik oxfordi kéziratban¹ a magyarok neve محقرنه néven van jelölve, mely szóból a „madsgarijeh“ alak szintén könnyen lehozható.

¹ Elliot 172., fol. 292. b. — 293. a.

